

Мукачівський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра психології

Дипломна робота

ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ «БАКАЛАВР»

на тему:

**МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ
ВЗАЄМОДІЇ «ПСИХОЛОГ– КЛІЄНТ»**

Виконав: студент 4 курсу,
групи ПП-41, напрямку підготовки
6.03010301 «Практична психологія»

Сарай А.Ю.

Керівник: Штих І.І.

Рецензент: Атрощенко Т.О.

м. Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
1.1 Поняття соціальної перцепції в психології спілкування	6
1.2 Емпатія як механізм соціальної перцепції.....	13
1.3 Роль емпатії в процесі професійної підготовки психолога.....	23
1.4 Особливості міжособистісної взаємодії «психолог – клієнт».....	28
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ	
2.1 Опис та обґрунтування використаних методик.....	31
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів.....	39
2.3 Рекомендації щодо розвитку емпатії у студентів.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Актуальність теми. Останнім часом в нашій країні інтенсивно розвивається психологічна служба. У зв'язку зі зростанням потреби населення в послугах психологів відкривається велика кількість консультативних і психотерапевтичних центрів. Правомірно постає питання про якість психологічної допомоги, що надається представниками допомагаючих професій.

Процес психологічного консультування складний і багатогранний. Однією зі сторін цієї процесу є система відносин «психолог-клієнт». Від якості цих відносин залежить ефективність консультативної взаємодії. Всі напрямки консультування підкреслюють значення контакту між консультантом і клієнтом. На думку провідних фахівців в області психотерапії і консультування, якість психотерапевтичного контакту є одним з найважливіших факторів, що визначають успіх психотерапії та консультування в цілому. Про це писали З. Фройд, В.М'ясищев, М.Кабанов, Б.Карвасарский, Р. Грінсон, О. Кернберг та ін. Міжособистісна взаємодія між психологом і клієнтом стала займати центральне місце в розумінні консультування [19;29]. Важливе значення має психологічне прийняття і вміння співпереживати і слідувати за клієнтом. До особистості консультанта пред'являються вимоги рефлексії, відкритості до власного досвіду, емпатії і багато іншого. Ефективність інтеракцій залежить від ступеня точності сприйняття психологом-консультантом актуального для клієнта змісту. Недооцінка ступеня впливу особистісних особливостей психолога на процес взаємодії з клієнтом може призводити до недостатньо точного виявлення факторів ефективності взаємодії.

Складність роботи практичного психолога зумовлена необхідністю постійного тісного душевного контакту з клієнтами. Тому вже на етапі професійної підготовки повинен забезпечуватись супровід формування їх професійних компетентностей. У центрі професійної діяльності психолога – відносини з іншою людиною. У числі найважливіших професійних вимог, що пред'являються до фахівця-психолога – готовність до соціальних контактів,

вміння аналізувати, вирішувати міжособистісні та внутрішньоособистісні суперечності. Важливим є вивчення соціально-психологічних умов професійного становлення фахівця-психолога як простору не тільки здобуття знань, а й якісних перетворень особистості.

Як відзначають багато авторів, в нашій країні назріла велика необхідність підвищення рівня професійної та особистісної підготовки психологів-консультантів до своєї діяльності. Науковцями розглядаються професійно значущі якості особистості психолога, які потрібно в свою чергу розвивати та вдосконалювати. Однією з таких якостей виділяють емпатію (М. А. Анімов, В. М. Вартанян, П. П. Горностаєв, Т. М. Данилова, Н. Ф. Каліна, Х. Когут, Т. В. Мінько, Л. В. Мова, К. Роджерс, О. П. Саннікова, І. Г. Тимошук, Н. В. Чепелева та ін.). [1;4;5;10;14]

У багатьох визначеннях фігурує, що одним із найважливіших механізмів сприймання у взаємодії є емпатія – здібність, яку можна спеціально розвивати. Теж саме слід сказати і за погляди про емпатію, як комунікативну навичку. У данному випадку А. Е. Айві, М. Б. Айві, Ю. Б. Гіппенрейтер, Дж. Іган, Т. Д. Карягіна, К. М. Козлова, Р. Кочюнас, Л. Саймек–Даунінг та К. В. Ягнюк чітко заявляють про те, що можна навчитися використовувати емпатію у консультативному процесі [15;19].

Беручи до уваги всю складність розуміння емпатії як психологічного феномена та враховуючи погляди науковців про емпатію, як професійно важливу якість практичного психолога, ми розуміємо доцільність вивчення даної теми в наш час. Актуальним на сьогодні є визначення чинників розвитку емпатії як механізму соціальної перцепції у міжособистісній взаємодії психолога і клієнта. Особливої уваги потребує розвиток професійної емпатії студентів-психологів у процесі фахової підготовки.

Актуальність визначеної проблеми, її недостатня розробленість, об'єктивні суспільні потреби у фахівцях, які вирізняються розвинутими професійно-комунікативними здібностями, зумовили вибір теми нашого

дослідження «Механізми соціальної перцепції у міжособистісній взаємодії «психолог– клієнт»

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити механізми соціальної перцепції, зокрема такий механізм як емпатія. **Об'єкт дослідження** – процес міжособистісної взаємодії та соціальної перцепції. **Предмет дослідження** – емпатія як механізм соціальної перцепції.

Об'єкт, предмет і мета дослідження визначили коло дослідницьких завдань:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння механізму соціальної перцепції в міжособистісній взаємодії «психолог – клієнт».
2. Розглянути емпатію як один з механізмів соціальної перцепції.
3. Дослідити емпатійні здібності студентів – психологів як професійно значущі, що визначають успішність міжособистісної взаємодії «психолог – клієнт».

Методи дослідження. З метою діагностики емпатії та її форм застосовувалися такі методики: Діагностика емпатії за методикою (А. Мехрабяна і Н. Епштейна); Методика діагностики рівня емпатійних здібностей Бойко В.В.; Опитувальник типу спрямованості особистості практичного психолога (методика Т. Данилової); Опитувальник визначення типу емпатії Б.Міллетр.

База дослідження – МДУ, гуманітарний факультет. Вибірка – студенти другого і четвертого курсів ОС «Бакалавр» напряму підготовки «Психологія» та «Практична психологія» в кількості 40 осіб.

Практичне значення дослідження полягає у виявленні детермінуючих факторів та механізмів розвитку емпатії студентів. Їх урахування в психокорекційній, психопрофілактичній і виховній роботі забезпечує актуалізацію та адекватний розвиток усіх сфер особистості практичного психолога.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури з теми дослідження показав, що одним із найважливіших механізмів соціальної перцепції у взаємодії психолога і клієнта є емпатія. Тому в процесі підготовки майбутніх психологів важливо розвивати цю здатність з метою формування фахових компетентностей психологів як майбутніх консультантів і психотерапевтів.

Професійна емпатія має відповідати загальному високому показникові емпатії; умінню ідентифікувати й аналізувати міміку та пантоміміку; умінню врегульовувати конфлікти; самокритичності; високому рівню самоконтролю й адекватному сприйняттю критики у свою адресу; розвиненим комунікативним якостям (включаючи вміння слухати); нормальному рівню вираженості тривожності та відрізнитися чутливістю й інтересом до потреб і проблем оточуючих.

З розвитком індивідуальності людини відбувається поступовий процес становлення емпатійності. Це довгий процес переходу від нижчих, інстинктивних форм емпатійного реагування до вищих, моральних форм. У своїх розвинутих формах емпатія стає психологічним механізмом розуміння особистості іншої людини і в цьому сенсі стає підґрунтям формування певної програми взаємодії з іншим.

У нашій роботі нами були проаналізовані та узагальнені рівні розвитку емпатії як механізму соціальної перцепції та спрямованості особистості у студентів-психологів. Застосовувані методики дослідження підтвердили свою перспективність, а також здатність даного підходу виявляти емпатійних людей. Виявлено, що рівень емпатії підвищується пропорційно рівню професійної підготовки студентів – психологів (з першого по четвертий курс навчання).

У студентів другокурсників низький і дуже низький рівні емпатії складають 46,2% - практично стільки ж як і середній рівень (46,1%). А високий рівень проявляють лише 8,7% студентів, що майже у два рази нижче, ніж студентів

на четвертому курсі (16, 6%). Отже, роки навчання в університеті за спеціальністю «Психологія» та «Практична психологія» грають певну роль у формуванні емпатійних здібностей студентів. На формування емпатійних здібностей студентів впливає професійна підготовка, цілеспрямовано формуються якості, необхідні у практичному застосуванні в майбутній професії. Серед цих якостей одне з провідних місць посідає здатність до емпатії як механізму соціальної перцепції.

Серед студентів четвертого курсу удвічі більше студентів з високим рівнем емпатії і у 2,7 разів менше студентів з низьким і дуже низьким рівнем емпатії, що дуже чітко вказує на тенденцію формування емпатії в процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Середній рівень проявляє майже у півтора рази більше студентів – четвертокурсників ніж студентів другого курсу. Отже, рівень емпатії підвищується пропорційно рівню професійної підготовки студентів – психологів.

На високому рівні найбільш представлені такі канали емпатії як емоційний канал емпатії та проникаюча здатність в емпатії. Низький рівень прояву всіх складових емпатії найбільш характерний для ідентифікації та інтуїції. Всі інші канали – раціональний, установки, що сприяють чи перешкоджають емпатії – представлені переважно на середньому рівні.

Ми виявили, що умовою успішної емпатії є ідентифікація. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, постановки себе на місце партнера. В основі ідентифікації легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідування. Дослідження показало, що досить високі показники з ідентифікації у студентів як другого, так і четвертого курсів.

Проникаюча здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності. Студенти четвертого курсу показали невисокий прояв проникаючої здатності на відміну від другокурсників, що потребує

додаткового уточнення для виявлення причин даного явища у зв'язку з важливістю проникаючої здатності в роботі практичного психолога.

Рівень розвитку емпатійності людини, в першу чергу, визначається її спрямованістю, яка передбачає сформованість гуманних, альтруїстичних якостей особистості і відповідну до них просоціальну поведінку. На наш погляд, емпатійна спрямованість повинна спеціально формуватися у майбутнього психолога, який до моменту вибору професії вже повинен мати достатньо високий рівень емпатії щоб користуватись нею к механізмом соціальної перцепції у професійній взаємодії «психолог – клієнт».

Для психолога важливим є гуманістичний напрям розвитку, екзистенційне світобачення та прагматизм, завдяки якому можуть успішно реалізовуватись професійні плани та амбіції. При гуманістичній спрямованості цілі, інтереси та потреби інших людей набувають першорядного значення. Особи з даним типом спрямованості можуть працювати в сфері психології, оскільки особистісні якості їх відповідають професійним вимогам. Серед обстежених студентів даний тип спрямованості домінує у 37, 5%. Ми виявили також егоцентричну спрямованість особистості, для якої цілі, інтереси, потреби носять переважно егоїстичний характер і займають центральне місце в ієрархії цінностей.

Спрямованість, при якій домінуючою потребою виступає потреба у внутрішній діяльності, яка характеризується високим рівнем самоаналізу, прагненням до самовдосконалення та самореалізації – це екзистенційна спрямованість. Ми виявили її у четвертій частини всіх обстежуваних студентів – тобто у 25 %. Цей тип спрямованості сприяє становленню професійних навичок психолога, мотивує його до самопізнання та розуміння потреб клієнтів. Цінний вид спрямованості для майбутніх психологів.

При прагматичній спрямованості особистості системою домінуючих потреб є плани і успіхи у виконуваний особистістю діяльності, інакше кажучи, особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які в свою чергу, визначають особистісну цінність і значимість. Четверта частина

студентів показали цей вид спрямованості, що свідчить про прагнення до успіху, професійної реалізації та фахового удосконалення.

Слід зауважити, що у студентів випусних курсів в основному зустрічається середній рівень емпатії як співчуття, а у другокурсників – низький рівень емпатії як співчуття, проте у більшій кількості респондентів. Якщо порівнювати між собою відсоткові значення по типам емпатії, то ми спостерігали переважання у четвертокурсників здорової емпатії, і це все емпатія високого ступеню вираженості.

У досліджуваній вибірці на високому рівні представлені такі канали емпатії як емоційний канал емпатії та проникаюча здатність в емпатії. Низький рівень прояву всіх складових емпатії найбільш характерний для ідентифікації та інтуїції. Всі інші канали – раціональний, установки, що сприяють чи перешкоджають емпатії – представлені переважно на середньому рівні.

Таким чином, ми дослідили рівні прояву емпатії, канали емпатії, типи емпатії, спрямованість емпатії у студентів другого та четвертого курсів напряму підготовки «Психологія» та «Практична психологія». За результатами дослідження найбільше представлена гуманістична та екзистенційна спрямованість особистості практичного психолога, а отже емпатія в значній мірі розвивається в осіб саме з таким типом спрямованості.

Рекомендовано систематичне обстеження студентів-психологів на предмет визначення рівня емпатії і спрямованості особистості, а також розвиток емпатійних здібностей шляхом проведення відповідних тренінгів.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>